

No. 4 - 13 October 1945

Prijs 50 cent

HET
INDISCH NIEUWS
GEILLUSTREERD WEEKBLAD

Vanaf heden

Alleen-vertegenwoordiger

voor advertenties
in dit blad

**Bureau voor
Verkoopontwikkeling**

Bouwmeester en van Leeuwen

Heerengracht 60 Amsterdam

INKOOP *en* BRILLANTEN
(OOK INDISCHE)
en **SIERADEN**

Lancelle
JUWELIERS

NOORDEINDE 36 - DEN HAAG - TEL. 116923

Holland - Indië Huishoudschool

Delistraat 65 - 's-Gravenhage - Telefoon 557956

Opleiding voor de **TROPEN** en **TROUW-
CURSUS** voor Holland

Ind. Kooklessen, eventueel ook aan huis

Spreekuur: Nieuwe cursussen beginnen in Januari. (Dag-
Woensdags 2-4 uur avond- en schriftelijke opleiding)

Mevr. B. ter Heide-Nolte

Oud-Directrice Koloniale School voor Meisjes en Vrouwen

I.S.L.O.

LUCHTVAARTCURSUSSEN

Is er iets aantrekkelijkers voor
moderne mensen? Vraag nog heden
inlichtingen bij
I.S.L.O. (Afd. P1) Singel 98 Amsterdam-C
't Instituut speciaal voor Luchtvaartonderwijs.

INST. VOOR SCHRIFTELIJK LUCHTVAARTONDERWIJS

Tijdschriftenhandel

Velpschestraat 116 - Telefoon 336620
'S-GRAVENHAGE

Bezorgt U gaarne

HET INDISCH NIEUWS

Neemt tevens abonnenunten aan op: «Vliegwereld», «Sportwereld»
en het maandblad «Moeder»

Voor economische en financiële vragen

**DE NEDERLANDSCHE
HANDEL-MAATSCHAPPIJ N.V.**

UW RAADSMAN EN BANKIER

n.v. Toko Bogor

SUEZKADE 122b - DEN HAAG
hoek Laan van Meerdervoort - Telefoon 333472-390317

HET ADRES VOOR
Rijsttafel-artikelen

NURSE KRAJENBRINK'S PATENT GENEESMIDDELEN

P. KOK & CO

ANNA PAULOWNA STRAAT 18 DEN HAAG TELEFOON 333870

VERRICHTEN

ALLE BANKZAKEN

SAFE INRICHTING ASSURANTIËN

HET INDISCH NIEUWS

N.V.
„HET INDISCHE NIEUWS”
Directeur: G. de Pree
Hoofdredacteur:
L. F. Tijmstra

Bureau Red. en Admin.:
Vondelstraat 125
Tel. 391429 - Giro 85369
's-GRAVENHAGE
Abonnementsprijs:
p. kw. f 5.—, p. Nr. f 0.50

Geïllustreerd Weekblad uitsluitend gewijd aan de Overzeesche Gebiedsdeelen

Minister Logemann over het Indische probleem

Zijne Excellentie Prof. J. H. A. Logemann, minister van Overzeesche Gebiedsdeelen, is van een reis naar Australië, waar hij besprekingen heeft gevoerd met de Nederlandsch-Indische autoriteiten, in Nederland teruggekeerd.

Tijdens de reis van den minister zijn de verhoudingen in en om Indië troebel geworden. Het viel niet te verwachten, dat onder deze omstandigheden en nadat reeds de regeering in een officieele verklaring haar standpunt had vastgelegd, zoowel tegenover Soekarno en zijn aanhangers als ten aanzien van niet-Nederlandsche onderdanen, die zich vermeten hebben in een zuivere Nederlandse Rijksaangelegenheid te mengen, deze rede veel nieuws zou brengen. Te meer, daar ook de regeering slechts over onvolledige berichten beschikt.

In de toespraak van den minister klonk bitterheid. Bitterheid, nu wij als Nederlanders moeten ervaren, dat door de oorlogsmoedheid van de geallieerden „het gemeenschappelijke werk te onzen koste onvoltooid blijft”.

Bitterheid, omdat „het dringend noodige herstelwerk week na week blijft liggen tengevolge van het uitblijven eener effectieve gezagsovername” in Indië.

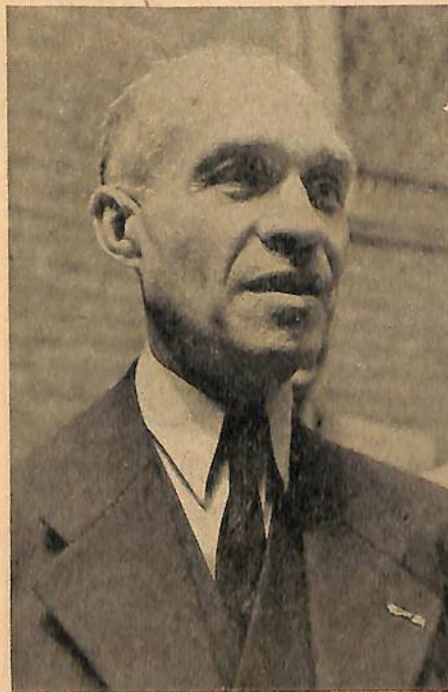
De Japanners laten een ongebreidelde haatcampagne ontwikkelen.

En bij dit alles zijn wij voorloopig gedomd vrijwel machteloos toe te zien.

Nochtans was er ook een lichtpuntje bij deze weinig opwekkende vaststellingen. De Britsche regeering heeft zich voor de aanhoudende en klemmende vertoogen van de zijde onzer regeering niet ongevoelig betoond. Onze bestuurders hebben haar ondubbelzinnig doen weten, dat onderhandelen met de z.g. Soekarnoregeering voor de Nederlandsche overheid is uitgesloten. De Nederlandsche regeering heeft de Indische autoriteiten dienovereenkomstig geïnstrueerd. En in de houding der bezettingsautoriteiten komt merkbaar meer kracht en lijn.

Deze uitspraken zijn van het grootst belang. Wij verraden geen staatsgeheim als we verklaren, dat de afgelopen weken onze regeering een zeer drukke diplomatieke activiteit heeft ontwikkeld.

Deze heeft vruchten gedragen. Vast staat thans, dat de hoogste Britsche autoriteiten niet de aanvankelijke uitspraken dekken van den geallieerden opperbevelhebber in Nederlandsch-Indië, generaal-majoor Christison. Deze heeft het ongehoorde bestaan te verklaren, met Soekarno te willen onderhandelen, de Nederlandsche troepen te willen tegenhouden en de koers van het Japansche geld op een voor de Japanners niet ongunstig niveau te willen vastleggen. Na de stakingsbeweging in Australië, hebben deze mededeelingen, die als een inmenging in binnenlandsche aangelegenheden en als een ernstig vergrijp tegen het internationaal recht zijn te brandmerken, de gemoederen hier te lande in heftige beroering gebracht.

Prof. J. H. A. Logemann,
Minister van Overzeesche Gebiedsdeelen.

Het stemt tot voldoening, dat in deze althans de atmosfeer is opgeklaard.

Een innige en vriendschappelijke samenwerking met onze bondgenooten moet het doel zijn van onze regeering. Het zou in hooge mate betreurenswaardig wezen, als de sfeer, die voor een dergelijk samengaan onontbeerlijk is, zou worden bedorven.

Eenige ontstemming sprak uit 's ministers rede, waar hij gewaagde van den aandrang, die voortdurend op haar wordt uitgeoefend in verband met de herziening van de structuur van het Koninkrijk.

„Het stuit tegen de borst telkens te moeten herhalen, dat de Kroon haar woord gesproken heeft en deze regeering zich op dat woord als program heeft vastgelegd.”

Wij kunnen met den minister volkomen instemmen. Het gaat niet aan om voortdurend actie, of beter gezegd: agitatie, te voeren, nadat de regeering zich ondubbelzinnig heeft uitgesproken voor de herziening van den status van Indië volgens de richtlijnen van de radiorede van H. M. de Koningin van 6 December 1942 en — meer nog — in deze reeds de daden heeft gesteld, die in dit stadium mogelijk zijn. De commissie ter voorbereiding van de Rijkskonferentie is ingestalleerd. Deze heeft dezer dagen reeds aan een honderdtal hiervoor in aanmerking komende instanties een rondschraven gezonden, waarin een aantal vraagpunten is opgenomen, vergezeld van een toelichting en memorandum, opdat men zich kan uitspreken over de gewenschte hervormingen. Ook iedere particulier kan zijn opinie doen gelden, door dezelfde vragenlijst met memorandum bij het Departement van Overzeesche Gebiedsdeelen aan te vragen. Al deze antwoorden zullen worden verwerkt in het rapport der bedoelde commissie. Meer kan men redelijkerwijs niet verwachten. Een nieuwe staatsstructuur laat zich nu eenmaal niet in enkele weken tijds uit den grond stampen.

En zeker dient niet een bepaalde groep van Land- en Rijksgenooten de voor ons gansche Rijk ongunstige conjuncturele omstandigheden uit te buiten om te pogen van onze regeering, die thans voor zulk een zware taak staat, beslissingen af te dwingen, die haar bevoegdheid te buiten zouden gaan.

T.

Meer welvaart

voor millioenen rijksgenooten

De problemen der industrialisatie in Indië

Sinds jaar en dag heeft het probleem der industrialisatie in Nederlandsch-Oost Indië de aandacht van bevoegde kringen. Et pour cause!

Met de industrialisatie staat en valt de mogelijkheid om de 70 miljoen Rijksgenooten daar in het Oosten op te heffen boven het Aziatisch peil, waarop zij nog steeds, ondanks alle verbeteringen vóór den oorlog, onder het Nederlandsche bestuur leefden. De industrialisatie betekent tevens een grootere bescherming tegen ongunstige conjunctuur.

Twee belangrijke feiten in het wereldgebeuren gaven den stoot tot de industrialisatie. Men zou deze de objectieve, feitelijke oorzaken kunnen noemen. Daarnaast zijn er subjectieve, op een bepaald doel gerichte, motieven, die den grondslag vormen van het *bewuste streven naar industrialisatie*.

De twee belangrijke objectieve oorzaken, die ipso facto tot de industrialisatie hebben geleid, waren de eerste wereldoorlog en de economische crisis. Indië was vóór den eersten wereldoorlog — en

De stemmige minaret van de Moskee aan Laan Raden Saleh te Batavia.

is het ook daarna nog gebleven — een importland bij uitstek. Door de oorlogsomstandigheden waren tal van artikelen moeilijk of niet uit den vreemde te betrekken. De hieruit voortvloeiende prijsstijging van importartikelen schiep een gunstige gelegenheid voor de industrie, die onder deze omstandigheden geen ernstige mededinging te vreezen had en aan sterk gevoelde behoeften kon tegemoetkomen. Toen eenmaal onder de aegide dezer omstandigheden zich enkele industrietakken, zij het ook in bescheiden mate, hadden ontplooid, bleken zij voldoende levenskracht te bezitten om ook na den oorlog en na de devaluaties, die in verschillende landen als een epidemie om zich heen grepen, zich staande te houden. Zoo groeiden er in dien tijd drukkersbedrijven, ontstond de bekende papierfabriek te Padalarang in West Java en breidden de machine- en ijzerconstructiefabrieken zich uit.

Nog diepgaander was de invloed der economische wereldcrisis. Deze bracht zoodanige prijs- en salarisverschuivingen teweeg, dat de gansche economische structuur dezer landen van aspect veranderde. Mogelijkheden openden zich, die vroeger ongekend waren. Het verlaagde loonpeil droeg hiertoe niet weinig bij, terwijl tevens de noodzaak om den import te beperken ten einde het evenwicht in de handelsbalans niet te verstoren een rol speelde.

Meer nog dan tijdens den eersten wereldoorlog begonnen nu ook de gemelde subjectieve factoren een rol te spelen. Men begon terdege te beseffen, dat Indië als grondstoffenland een economisch kwetsbaar gebied was.

Het was dezelfde overweging, die tot de metamorphose der Zuid Amerikaanse staten had geleid. In de Zuid Amerikaanse staten, zooals Brazilië en Argentinië, gevoelde men eenige decennia geleden de behoefte, de nationale economie op bredere basis te stellen. Deze jong-kapitalistische landen, om met Wagemann te spreken, waren monocultuurgebieden. Brazilië dankte b.v. zijn betrekkelijke welvaart aan de koffie, maar dan ook vrijwel alléén aan de koffie! Hierdoor was het land uitermate kwetsbaar voor conjunctuurfluctuaties. Een crisis in dien enkelen sector van het handelsverkeer werd door geen andere inkomstenbron gecompenseerd of slechts ook maar in redelijke mate opgevangen.

De Brazilianen hebben dit aan den lijve ondervonden en er hun leering uit getrokken. Bewust hebben zij aangestuurd op de ontwikkeling tot een polycultuurland. Later is dit streven gecompleteerd door een zekere mate van industrialisatie. Eenzelfde streven viel in Argentinië waar te nemen.

Dezelfde considerans heeft ook in Indië het probleem der industrialisatie mede aanhangig gemaakt.

Indië was steeds een exportland van grondstoffen en agrarische producten — tin, aardolie, suiker, thee, rubber, coprah, enz. Al was er in Indonesië dus geen sprake van monocultures, zijn huls-houding putte niet voldoende uit verschillende vaten.

Maar afgezien nog van de kwestie der conjunctuurgevoeligheid, waaraan men gedeeltelijk althans hoopte te verhelpen, kwamen er andere overwegingen in het geding. Industrialisatie zou een wezenlijke en diepgaande verandering in de gansche structuur des lands medebrengen.

gen. Naast de vermindering van afhankelijkheid van het buitenland voor invoergoederen, de ruimere voorziening der binnenlandsche markt door eigen producten, zouden kapitaalsinvesteringen aan het proces inhaerent zijn, met al de gevolgen van dien. De productiviteit van den arbeid zou hoger kunnen worden opgevoerd, meer werkgelegenheid worden geschapen tegen hogere loonen, waardoor de totale koopkracht zou stijgen, et tutti quanti.....

In feite is het probleem zeer gecompliceerd.

Eenerzijds staat vast, dat een uitbreiding van de industrie deze landen, met hun nog bij lange niet volledig aangewende arbeidskracht, een verhooging van koopkracht en levenspeil zal medebrengen.

Doch anderzijds treden tegenstrijdige belangen aan den dag. Allereerst stelt zich de vraag of en in hoeverre met inheemsch kapitaal dan wel met uitheemsch kapitaal zal worden gewerkt.

Investeering van uitheemsch kapitaal

van den invoer heeft een keerzijde, althans voor de publieke financiën. Het land derft hierdoor invoerrechten. Hiertegenover staat echter de stijging der vennootschapsbelasting.

Het voordeel van een mogelijken uitvoer naar het buitenland zal voorloopig wel zeer gering zijn. Waar het in de eerste plaats om gaat, is een industrie, die in de behoeften van het land zelf voorziet.

De verruiming van de arbeidsgelegenheid brengt stijging van koopkracht en deze zal ook voor een niet onbelangrijk deel de producten der eigen industrie moeten afnemen. Door deze wisselwerking zal de welvaart worden bevorderd, vooral wanneer de industrie grondstoffen verwerkt uit eigen land.

Het is vermeldenswaard, dat de regering in 1934 te kennen heeft gegeven, dat zij „in de vestiging van bedrijven in Indië met behulp van niet-Indisch kapitaal op zich zelf voordeelen ziet, welke de nadeelen sterk overtreffen. Zou de uitbreiding van de industriele productie

van den Volksraad van 1934.

Opgemerkt kan worden, dat hier op nuchtere en zakelijke wijze wordt betoogd. Bij dit al komen echter kwesities van sentiment en... aangrijpingspunten voor politieke agitatie. Een zekere groep zal naar voren brengen, dat de investering van vreemd kapitaal het land in een soort afhankelijkheid brengt.

Wie den geest van dezen tijd begrijpt, zal aanvoelen, dat hier een kiesch punt in discussie wordt gebracht.

Dit klemmt temeer, als men zijn aandacht gaat wijden aan den aard der te vestigen industrie. Zal het een middenstandsindustrie zijn of een grootindustrie, een zware industrie? Het Volksraadslid Feuilleateau de Bruyn heeft in Juli 1934 als zijn meening te kennen gegeven, dat een ontwikkeling langs lijnen van geleidelijkheid mogelijk is. Hij rekende de ontwikkeling van een grootindustrie uit de middenstandsindustrie tot het rijk der waarschijnlijkheden.

Bij dit al lijkt ons het criterium gelegen in den aard en de gezindheid der autochtone bevolking. Wij zeiden het reeds: imponderabilia spelen op dit terrein der feitelijkheid een groote rol.

Zooewel het probleem van de vreemde investeringen als dat van den aard der industrie zijn vraagstukken, die niet alleen de economische structuur doch tevens het diepste wezen van de inheemsche samenleving en den ziel van den Indonesiër zelf raken.

Zuiver economische overwegingen zijn in deze onvoldoende. Uiteindelijk toch gaat het om het levensgeluk van miljoenen onzer Rijksgenooten. En de stijging van den levensstandaard alleen is hiervoor een onvoldoend criterium.

De stemmen van ontwikkelde Indonesiërs moeten gehoord worden. Er moet een synthese worden gevonden tusschen louter economische en algemeen sociologische en psychologische overwegingen.

Uit dien hoofde b.v. achten wij het hoogovenplan voor Celebes van Ir. J. van der Waerden uit het begin der twintiger jaren verwerpelijk. De arbeid in een zware industrie strookt weinig met den inheemschen ziel. En de agglomeratie van een groep inheemschen rond een groote fabriek lijkt ons weinig te beantwoorden aan het diepste, wat in den eenvoudigen Indonesiër verborgen ligt. Ontruk den Indonesiër aan de balsemieke stemming van zijn kampong, en hij kwijnt innerlijk weg.

Een middenstandsindustrie, die hem zooveel mogelijk houdt in de sfeer, die hem ligt, lijkt ons beter bij zijn karakter te passen.

Wellicht hebben wij het bovenstaande ietwat te apodictisch gezegd. Doel echter was te betoogen, dat er andere factoren in het spel zijn dan loutere bedrijfs- en staathuishoudkundige elementen.

Vóór al is noodig, dat ontwikkelde Indonesiërs hierover hun oordeel laten hooren.

Op die wijze alleen kan men een waarlijk juist beeld verkrijgen van de voor- en nadeelen van industrialisatie met Westersch kapitaal of met louter in het land zelf beschikbare kapitalen en credieten en van de consequenties, verbonden aan de oprichting van die grootindustrie of middenstandsbedrijven.

Het gaat om de welvaart en — meer nog — om het levensgeluk van miljoenen Rijksgenooten.

T.

Een suggestieve foto van de (Protestantsche) Willemskerk aan Koningsplein Oost te Batavia.

brengt mede een afvloeiing van ondernemerswinsten, kapitaalsrente en zelfs van een zeker loondeel, in den vorm van uitgevoerde spaargelden en van pensioenen van Europeesche werkkrachten-niet-blijvers.

Daartegenover staat, dat ingeval van uitheemsche investering dadelijk over meer kapitaal kan worden beschikt dan bij menschenmogelijkheid in Indië zelf voorloopig ooit betrokken kan worden. Men kan de industrialisatie bijgevolge grootscher en efficiënter aanpakken.

De werkverruiming zal derhalve in dit geval ook grooter zijn dan wanneer men genoegen neemt met het beperkte inheemsche kapitaal en een navenant bescheidener schaal van industrialisatie, met de inhaerente geringere toeneming van arbeidsgelegenheid en welvaartspeil.

Ook de verminderde afhankelijkheid van het buitenland door vermindering

moeten wachten, tot het kapitaal daartoe geheel of grootendeels in Indië kan worden gevonden, dan zou die uitbreiding niet alleen in de gegeven omstandigheden weinig voortgang hebben, maar bovendien wellicht de gunstige periode daarvoor worden verzuimd. Kapitaal van buiten is noodig en verwacht mag worden, dat dat kapitaal voor een belangrijk uit Nederland zal komen.

Wat de voordeelen aangaat van zulk een industrialisatie, deze kunnen het best worden samengevat in de overweging, dat de som van naar buiten betaalde kapitaalsrente en ondernemerswinst en de prijs der ingevoerde grondstoffen, steeds aanzienlijk lager zijn, dan de waarde van het verkregen product; het verschil komt aan de Indische samenleving ten goede.

Aldus de Regering in haar Memorie van Antwoord op een afdelingsverslag

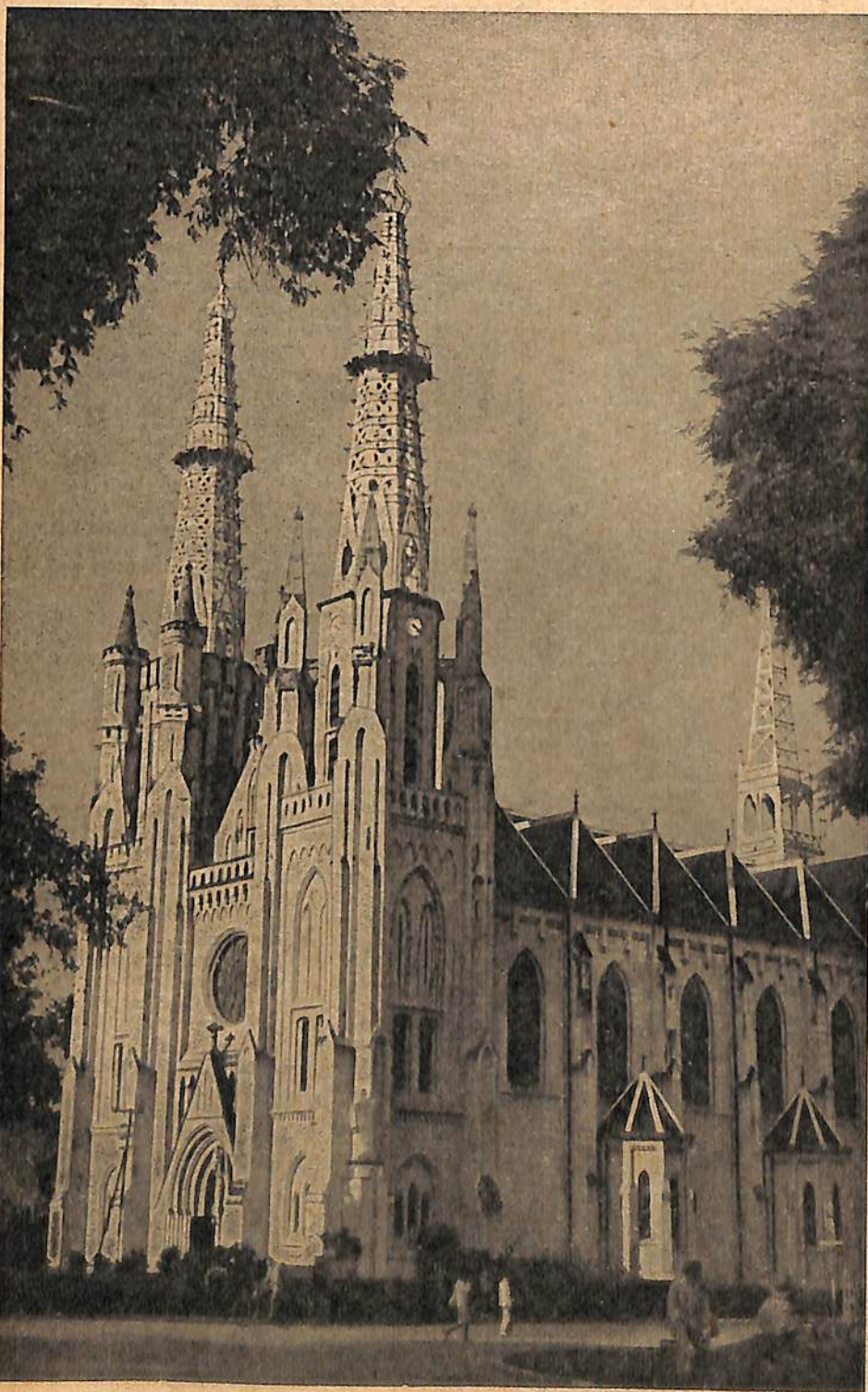
De Westersche stad in de Oostersche wereld

Batavia en zijn grillige aspecten

„Batavia. — Man, praat me niet van Batavia, ik ben er twintig jaren van mijn leven geweest en ik ken het door en door. Heel gewoon een Westersche stad, naar het Oosten overgeplant. Een beetje warm natuurlijk, hè. Daarvoor is het dan ook het Oosten. Maar verder voor de rest, bioscopen plenty, een schouwburg — al is het niet veel zaaks wat ze er opvoe-

ren — een half dozijn dancings, en dan natuurlijk „Des Indes“. En als Oostersche entourage de waschvrouwen aan de kalis, die het wonder bestaan met grauwbruin water linnengoed helder wit te wasschen. Kijk, dat is nou Batavia.”

De man, die mij dit kort en krachtig vertelde, keek mij even overtuigend aan en ik boog beschaamd het hoofd. Ten-

Ijl stelen de slanke spitsen van de Katholieke Kathedraal aan het Waterlooplein in de strak-blauwe lucht.

slotte voel je je als journalist gewoonweg in de zak gezet, als een leek erin slaagt met zoo weinig woorden zoo'n positieve definitie van den parel van de Stille Zuidzee te geven. Maar het leven is nu eenmaal vol van teleurstellingen. Ik heb in edelen ijver gepoogd voor mij zelf op een dergelijke aphoristische wijze Batavia te schetsen. Maar zelfs een heele parade van slagzinnen bevredigde mij niet. Dit nobel streven liep op een goeden nacht uit op een complete nachtmerrie: een bonte warreling van beelden trok mijn oog voorbij. En daar *had* ik het: zóó was Batavia: bont als een lappendeken, grillig als een kronkelende bergstroom, ongrijpbaar als een vaag phantoom.

En ik laat nu de klaterende, grillige, bergbeek haar beloop.....

In de benedenstad. De oude stad, die Coen bouwde met vaderlandsche stugheid en traditie. Met grachtjes, schilderachtig als die van Delft, maar stinkend en onhygiënisch als een Chineesch riool. Coen wilde hier op Hollandsche wijze een stad bouwen, eng en klein, met grachten en ophaalbruggen. Zijn nazaten wisten het beter. Zij bouwden hun buitenhuizen langs Molenvliet en in Weltevreden. Op de kalis spelevaarden onze voorouders in fraai versierde orembaalen en lieten zich op hun tochtjes vermaken door muzikanten, zoo goed als de toerist in de grachten van Venetië zich laat wegdeinen op den zang en het getokkel van een zigeunerlied. Wijlen Van de Wall verhaalde over dezen tijd in zijn alleraardigste werkje „Feiten en figuren uit den Compagniestijd“.

Als wij nu de grachtjes en Molenvliet zien, begrijpen we nauwelijks hoe men zich heeft kunnen vermeien op die nauwe, groezelige kanalen.

Langs de Kali Besar staan thans nog slechts de Europeesche handelshuizen, waar overdag honderden in de zwoelte zwoegen. De verdere benedenstad wordt grootendeels door Chineesche zakenlieden bewoond. De Europeesche woonwijken zijn verplaatst naar het ruimere en luchttere Weltevreden en Mr. Cornelis.

Maar de Kali Besar heeft toch iets magisch behouden. De handelswereld leeft en streeft er en er is nog iets in de zilte lucht, dat doet denken aan de vervlogen tijden, toen de schepen van de Compagnie het kanaal naar Pasar Ikan opvoeren.

Het „gouden restaurant“.

Aan de Kali Besar heeft iedere handelsman zijn herinneringen. Ik heb ze ook, uit die dagen, toen ik langs de Kali zwierf op jacht naar groot nieuws. Daar staat ook het Handelsrestaurant, een bloeiende inrichting, waarvan de exploitant placht te getuigen: „Er gaat bij mij per week voor tonnen om“. Doch dat zat hem minder in de kleintjes koffie, de dry gin met rolmops en de garnalencroquetjes, dan wel in de transacties der hoogmogenden van de Kali Besar, die er hun rendez-vous hadden.

Het Handelsrestaurant was ook het punt van samenkomst voor de journalisten, een verzoeningsoord, waar een tijdlang de strijdbijl begraven werd, en de concurrentie. Vooral Zaterdagsmorgens stond er een queu van auto's voor. Dan zaten er broederlijk vergaderd man-

nen als Mr. Hammelburg, Jos. P. J. Kossack van het Bataviaasch Nieuwsblad, Schreiber van het Nieuws van den Dag, De Haas van de Preangerbode en Van Leeuwen van de Javabode.

Het werd zoo erg, dat de heeren er goed aan meenden te doen om, terwijl zij hun soekoe savoueerden met bitterballen, hun equipages een straatje verder te sturen. Het stond al te slordig en tenslotte, hoofdredacteuren hebben lange neuzen en scherpe tongen.

Dan was daar in de benedenstad nog het Gebouw van den Raad van Justitie, waar de edelachtbare heeren Justitia in alle nederigheid dienden. Schuin er tegenover het Gouvernementskantoor, met de stolpvormige wrat op het dak, waarvan niemand ooit den zin heeft begrepen. Maar het is een eerbiedwaardig gebouw, nademaal het dateert uit den jare 1710.

De bankpaleizen, de Javasche Bank en de Cultuurbanken, waren algader gebouwen, waar een berooid schrijver met ontzag en huivering naar placht op te kijken. Ontzag voor de kapitalen, die daar „omgingen” en waar zelfs het Handelsrestaurant niet aan kon knabbelen. Met huivering, omdat daar tientallen menschen met tabellen van bedompte cijfers, op dol-irriterende reeksen van schrijfmachines zaten te ratelen.

o

De oorden des vermaaks.

Verderop, wanneer men Molenvliet afrijdt, begint het leven van vertier en vermaak. Aan Hotel Des Indes zijn onverbrekkelijk verbonden de uren van ontspanning. Natuurlijk heeft het niet zoo'n uitbundigen roep als Hotel de Boer uit Medan, waar men in zijn slaap nog het knallen van de champagnekurken meent te beluisteren op de feesten der rumoerige planters van Deli, die er in tempoe doelloch hun hari besar kwamen vieren. Mevrouw Szekely Lulofs kan U daar meer van vertellen. Maar vergeet daarbij niet, dat die enkele dagen in het jaar voor deze hardwoegende pioniers de eenige gelegenheden waren voor een verzetje. En bovendien vormen de planters maar een zeer beperkt deel van de Indische samenleving. De anderen hebben het steeds kalmer aan gedaan. Hetgeen overigens niet wegneemt, dat heel wat brave lieden meermalen Des Indes hebben verlaten met leeren tong en zoemend hoofd. Een aardig, doch onopzettelijk oprfisschertje in het kunstmatige vijvertje voor de lobby werkte nog wel eens gunstig. Op Sawah Besar was het établissement van „den kleinen Rus”, de man die de pers een tijdlang in den waan heeft gebracht een Stradivarius rijk te zijn. Toen de perslieden de echtheid van zijn meesterviool in twijfel begonnen te trekken, was het uit met de liefde. Zoo zijn de zaken op dit ondermaansche. De laatste jaren vóór den oorlog zijn er inderdaad nachtgelegenheden uit den grond opgeschoten, zooals men vroeger in Indië niet kende. Aldus de „Chat Noir”, die kon bogen op een bekoorlijke Hongaarsche dameskapel. Ik hoop intusschen hiermede Mevrouw Szekely Lulofs geen nieuwe stof voor een roman te leveren.

„Der Nederlanden” blies ook aardig zijn partij mee, evenals het „Capitol”, en daarmee zijn nog slechts enkele namen genoemd van het rijtje van plezierige

Tempels der wetenschap ontbreken in Indië niet. — Hierboven de Geneeskundige Hoogeschool aan den weg Salemba naar Mr. Cornelis. Westersche geneeskunde reikt hier de helpende hand aan het Oosten in de bestrijding van ziekte en ellende. Binnen de muren van dit waardige gebouw worden de jongere intellectueelen, ook van inheemschen landaard, opgeleid tot het edele beroep der medicijnen.

gelegenheden, waar gewoonlijk uitstekende Nederlandsche en buitenlandsche bands het hunne tot de stemming bijdroegen.

o

De bedehuizen.

De stad heeft zijn vroolijke en ernstige zijde. Aan het Waterlooplein staat b.v. het groote rijzige gebouw van het Departement van Financiën, één van de weinige gebouwen in zuivere Empire-stijl in Indië, de sierlijke imposante Kathedraal en de oude „roemah setan” (huis des duivels), de Maleische betiteling van het vroegere Loge-gebouw der Vrijmetselaren, later het Vereenigingsgebouw van het Indo Europeesch Verbond.

Trouwens de tempels van den godsdienst mogen er wezen. De oude Portu-

geesche buitenkerk in de benedenstad en de moderne Willemskerk aan het Koningsplein Oost hebben, wat men ook van hun architectonische kwaliteiten moge zeggen, hun eigen stemming en sfeer.

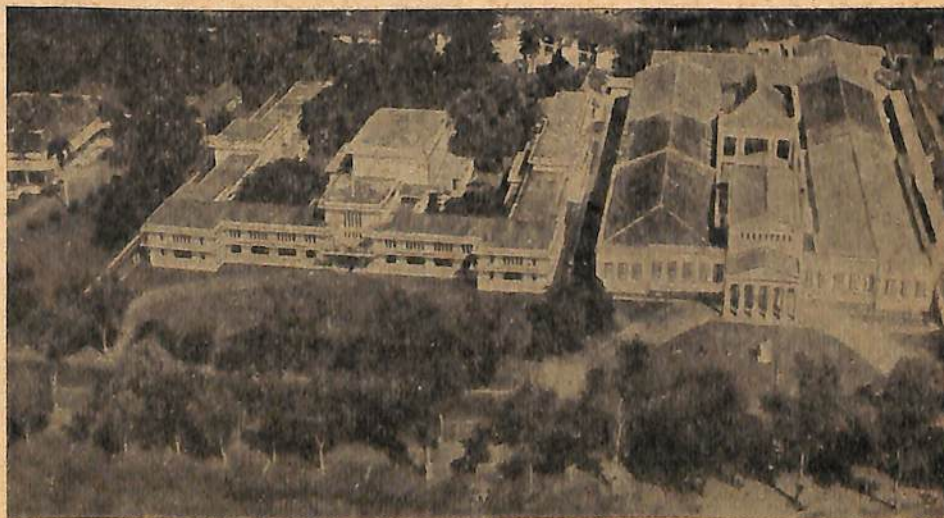
Van de oude Portugeesche Kerk gaat wijding uit en een stemming, die het verleden wakker roept, zelfs voor den meest groenen „totok”.

Nog suggestiever is de sierlijke minaret van de stemmingsvolle moskee aan Laan Raden Saleh, een der Mohammedaansche bedehuizen.

o

De nieuwe tijd.

Batavia is de stad der tegenstellingen. Ziet men de nieuwe Europeesche wijken rond het Burgemeester Bisschopplein, waar verschillende buitenlandsche con-

Een centrum der wetenschap uit de lucht gezien. Links de Rechtshoogeschool, rechts het museum en de bibliotheek van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, gelegen aan Koningsplein West.

Strak en wit staat in het felle zonlicht het hoofdkantoor van Batavia aan den Postweg Zuid, tegenover het gebouw van Aneta, waar het wereldnieuws in stroomen binnen vloeit.

sulaten gevestigd waren en het nieuwe groote Logegebouw staat, en vergelijkt men daarmede Pasar Ikan, met zijn vischluchtje, zijn geuren van teer en breuwwerk, dan is het verschil wel zeer treffend. Vóór in 1886 de eerste buiten- en binnenhaven van Priok voltooid waren, liepen de schepen binnen door het kanaal naar Pasar Ikan. Nu dient de oude haven nog slechts voor visschersvaartuigen en prauwen.

De „baroe” landt thans in Priok en bereikt van daar per auto langs den Priokweg, die geflankeerd wordt door een kanaal en een elektrisch spoor, waarvan hij desgewenscht ook gebruik kan maken, de eigenlijke benedenstad en Weltevreden.

De nieuwe wijken in de buurt van het Burgemeester Bisschopplein tellen tal van aardige villa's in modernen trant gebouwd. Het oude Indische huis, op neuten, en met zijn ruime hooge vertrekken, wordt hoe langer hoe meer vervangen door de „roemah toetoe”, het dichte huis.

Ook in de stoffeering en meubilering sluit men zich steeds meer bij de Europeesche stijl aan. De tijd van het sirihstel en de sarong en kabaja voor de Indo-Europeesche vrouwen en zelfs voor de Indisch-Hollandsche vrouwen, behoort tot het verleden.

De long van Batavia is het enorme Koningsplein, waarop het vroegere S.S.-hotel, thans het hoofdkantoor der politie, en het telefoonkantoor zijn gevestigd. Voor de rest is het Koningsplein (nog) onbebouwd.

Aan de zijde van het station Weltevreden ligt de renbaan. Hier worden weliswaar geen races gehouden als in Auteuil, met de gebruikelijke modeparade (al poogt men het wel eens zoo voor te stellen), maar menige spectaculaire ren werd er verreden op de uit Australië geïmporteerde dieren. Een feestelijkheid, die gepaard ging met een roulette-avond in Maison Versteeg. Overigens meer een society-avond dan een werkelijk verwoede gokpartij.

Vreugden van de „Zoo”.

De hoofdstad van Indië heeft ook zijn „Zoo”. Voor den oorlog prees De „Zoo” zich zelfs gelukkig in het bezit van een... ijsbeer. Het lot van dit beest moet in het warme klimaat niet benijdenswaardig zijn geweest, al poogde men hem ook met staven ijs op te frisschen. De olifant van de Kebon Binatang (het beestenpark) is een goed vriend van schrijver dezes. Hij betuigde mij verscheidene keeren zijn afhankelijkheid door me 'smorgens tegen een uur of half zes wakker te trompetten voor mijn paviljoenhuisje naast de directiewoning.

Het gebouw van den Raad van Nederlandsch-Indië, het hoogste adviseerende college in Indië, dat den Gouverneur-Generaal terzijde staat. Dit ingetogen gebouw is gelegen in het Hertogspark, temidden van palmen en flamboyanten.

Alle keeren liet hij zich weer zoet terug tronen naar zijn paal, met de slurf aandoenlijk op mijn schouder. De djagar (inheemsche waker) legde hem dan maar weer met eenige verwijtende woorden aan zijn ketting vast, waarvan hij zich had losgerukt. Kort voor den oorlog wist de tuin de hand te leggen op eenige varanen (in figuurlijken zin dan altijd), die een speciaal hiervoor uitgeruste expeditie van Timor had meegebracht.

Deze varanen behooren tot een min of meer praehistorische soort van krokodil als ik me in de biologie niet al te sterk vergis.

De „Zoo” was één van de aantrekkelijkste gelegenheden voor Zondags-uitstapjes.

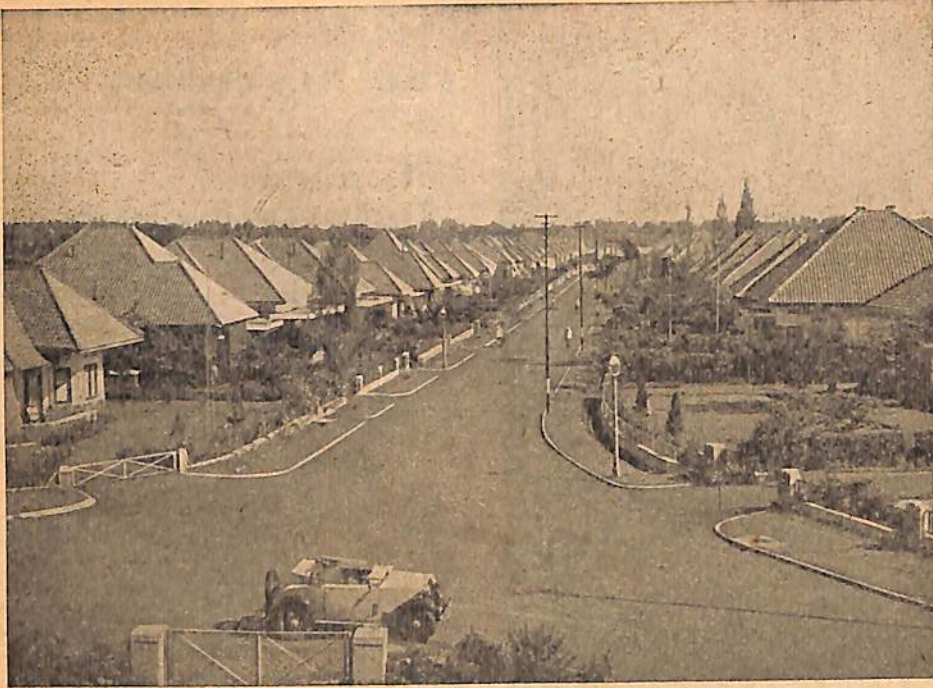
Het Genootschap.

Evenzeer en op geestelijk hooger plan vormde zoo'n aantrekkingscentrum het Museum van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen aan Koningsplein West. Liefhebbers van de oude Hindoe-cultuur en van andere kunstuitingen uit het Indië van voorheen, kunnen hier hun hart ophalen.

Bovendien bezit het Genootschap een bibliotheek, waarvan ieder, die haar heeft geraadpleegd, met lof kan getuigen. Voor uitbreiding is er overigens nog aanleiding genoeg en men had in het kader van de befaamde plannen voor de bebouwing van het Koningsplein in de jaren 1938 en 1939 ten dien aanzien vergaande projecten.

Ook voor de inheemsche bevolking had het Museum steeds groote aantrekkingskracht. 's Zondags flaneerde op weg naar het Museum de jonge inheemsche garde langs het Koningsplein, de eenvoudige lieden nog in de traditioneele sarong, de meer geavanceerden in Europeesch colbert en liefst gewapend met een zonnebril, met pochette plus fel gekleurde vulpen als teeken hunner intellectuele waardigheid.

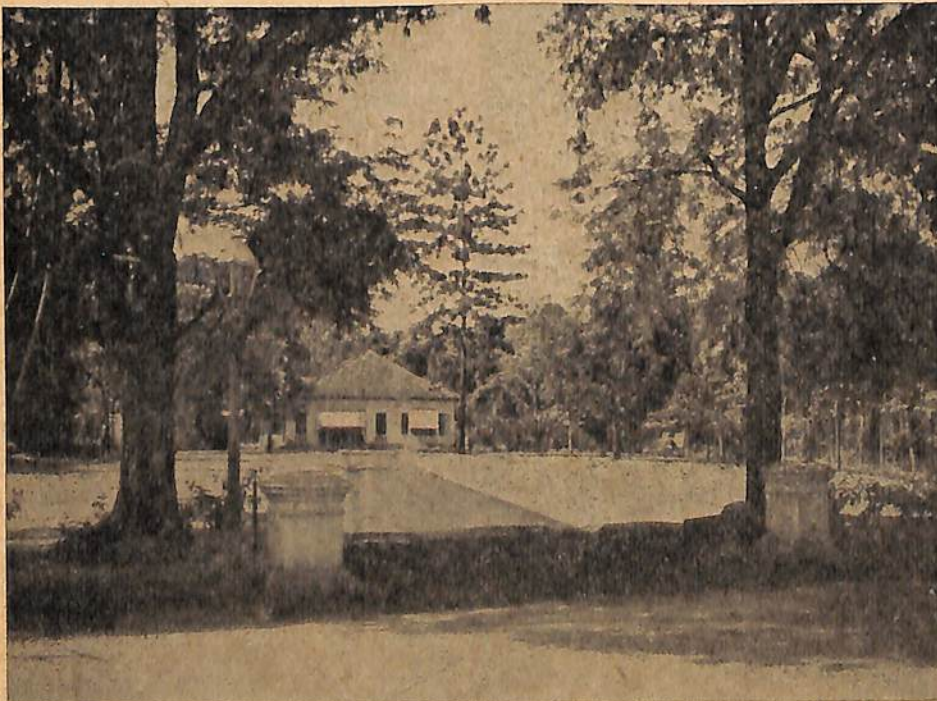
De Nederlanders hebben hun bouwstijl naar Indië overgebracht. De oude Indische huizen worden steeds meer verdrongen door de nieuwe woningen in eenvoudige landhuisstrant opgetrokken. Hierboven een deel van den Tosariweg, een voorbeeld van een nieuwe moderne woonstraat.

Aardige jongelieden meestal, met wie het leerzaam is te keuvelen. En uit bovenstaande regelen moge, ondanks hun lichte goedmoedige ironie, dan ook geenszins eenig *dédain* worden afgeleid.

Batavia is de stad der tegenstellingen, inderdaad. Als iedere Westersche stad in het Oosten. Maar Batavia is ook het zinnebeeld van den vooruitgang. Wie de resultaten van de kampong-saneering b.v. eigener oogen heeft gezien, zal over-

tuigd zijn van het schoone werk, dat daar is verricht en van de nobele taak, die ons daar nog wacht.

Wie de kampongziekenhuisjes heeft bezocht, waarvoor Dr. Piverelli zich destijds zoo uitermate veel moeite heeft gegeven, zal eerbied hebben voor wat hier met beperkte middelen op het gebied der Volksgezondheid werd verricht. De Dienst voor de Volksgezondheid breidde zich voor den oorlog hoe langer hoe meer uit. Ook hier ligt een opdracht van groote

Toch zijn er nog wel eenige overlevenden uit „tempoe doeloeh” (den goeden ouden tijd). Dit oude Indische huis, met zijn ruime voorerf en hoogopgaande boomen zal bij den oud-Indisch-gast ongetwijfeld een snaar beroeren.

envergure. Nu de oorlog, die de volksgezondheid zoo erbarmelijk heeft geschaad, voorbij is, staat het vast, dat met de energie, den vooruitstrevenden Nederlander waardig, dit werk op nog grooter schaal zal worden hervat.

Ook centra van wetenschap ontbreken niet in het stadsbeeld. Behalve het Genootschap zijn daar de Geneeskundige Hoogeschool aan den weg naar Meester Cornelis en de Rechtshoogeschool aan Koningsplein Oost, waar de geesten der jonge intellectueelen juridisch worden geschoold. Voor de oprichting eener Universiteit gingen, nadat Nederland door den vijand was overrompeld, in Indië steeds meer stemmen op.

Op ieder gebied woelt en streeft het naar modernisering en volmaking.

Moge het ons gegeven zijn de komende jaren in rust en vrede dit streven te bevorderen en in goede banen te leiden, tot het welzijn van het Nederlandsche gebiedsdeel in het Oosten!

Van het

Binnenhof

Na zoovele jaren verlaten gelegen te hebben is 's Lands vergaderzaal weer het tooneel van een zekere bedrijvigheid geweest, al was de taak, welke de voorloopige Kamer van honderd was opgedragen, een zeer beperkte. Deze taak bestond immers slechts uit het behandelen van het wetsontwerp, dat regelen bevat omtrent de voorloopige Staten-Generaal, die de colleges, welke thans zitting hebben, zullen vervangen. In het voorloopig verslag is van verschillende zijden aangedrongen op grooten spoed met deze aangelegenheid, op grond van de talrijke hoogst belangrijke vraagstukken, welke binnen den kortst mogelijken tijd om een oplossing vragen. In het bijzonder had men hiermede op het oog de positie van Nederlandsch-Indië.

Onder verwijzing naar art. 125 der grondwet stelde men de vraag of in het wetsontwerp niet tot uitdrukking moet worden gebracht, dat zijn werkingssfeer niet beperkt is tot het Rijk in Europa. Aan deze vraag werd door sommigen de verder gaande vraag vastgeknoopt, of het niet wenschelijk ware, vertegenwoordigers van de overzeesche gebiedsdeelen in de voorloopige Staten-Generaal op te nemen. De meerderheid voerde echter aan, dat het niet wenschelijk is, vooruit te loopen op de Rijksconferentie, waarin de verhouding tot de overzeesche gebiedsdeelen zal worden besproken. De samenstelling van de voorloopige Staten-Generaal, welke slechts enkele maanden in functie zullen blijven, achtte men niet de juiste gelegenheid om ingrijpende veranderingen aan te brengen in ons staatsrecht. Op 't oogenblik houde men zich zooveel mogelijk aan de Grondwet. Bovendien is de benoemingscommissie vrij om personen, uit de overzeesche gebiedsdeelen afkomstig, tot leden van de voorloopige Staten-Generaal te benoemen. Daar zullen zij dan echter niet als vertegenwoordigers zitting hebben.

Bij de wetten, welke een wijziging of aanvulling in de Grondwet aanbrengen,

Verkeersdrukte bij den spoorwegovergang Noordwijk — op het kruispunt Citadelweg-Rijswijk-Noordwijk-Sluisbrugstraat. Ook de inheemsche bevolking heeft zich, zooals men ziet, vertrouwd gemaakt met de fiets. Alleen al in Batavia waren voor den oorlog 70.000 rijwielen in gebruik.

pleegt niet speciaal gememoreerd te worden, dat de werkingssfeer niet beperkt is tot het Rijk in Europa. De regering heeft zich dan ook in haar antwoord op dit verslag daarop beroepen. Zij meent, dat wijziging in de organisatie van het staatsbestel uit den aard der zaak universeel „verbindt”. Zij gaat dan ook niet in op de hierboven genoemde suggestie. Met de meening, dat het niet wenschelijk is vooruit te loopen op de Rijksconferen-

tie stemt de regering in. Ten slotte deelt de regering de meening, dat de eventueel door de commissie benoemde uit de overzeesche gebiedsdeelen afkomstige leden op gelijken voet met de overige leden in de Staten-Generaal zitting zullen hebben.

Dit is ook in overeenstemming met het in artikel 81 der Grondwet neergelegde beginsel (De Staten-Generaal vertegenwoordigen het heele Nederlandsche volk).

In de Chineesche zakenwijk is het niet minder druk. Hier ziet men Kongsi Besar, een Chineesche wijk, waar de nijvere lieden uit het Rijk, van het Midden hun zaken drijven.

Uit de West

van Negerdorp

tot

Modern Industrieecentrum

Een dichterlijke profetie, die bewaarheid werd.

De naam bauxiet heeft voor Suriname een zeer bijzonderen klank. De klank van klinkende munt, maar ook die van den stem van een profeteerend dichter...

Overigens stamt het welluidende woord zelf uit het oude Europa en wel uit „la douce France”.

Het dankt zijn bestaan n.l. aan de stad Les Baux bij Arles, waar de delfstof het eerst gevonden werd. Sir Humphrey Davy gaf in 1812 aan het metaal, dat uit dit erts gewonnen werd, den naam aluminum. Verdere onderzoekingen geschieden door Wohler in 1828 en 1846 en door Deville. In het jaar, waarin Davy het metaal doopte, schreef de Quarterly Review: „Het woord Aluminium, zoo zullen we de vrijheid nemen het woord te schrijven, heeft de voorkeur boven Aluminum, dat een klassieken klank heeft.” De spelling van Davy werd naar Amerika overgebracht, waar het nog steeds zoo gebruikt wordt. In Nederland en Suriname wordt het woord Aluminium gebruikt.

De aanwezigheid van bauxieterts werd in Britsch- en Nederlandsch Guyana ongeveer gelijktijdig aangetoond; in Britsch Guyana door prof. Sir J. B. Harrison in 1897, in Suriname door prof. Dubois, die in de jaren 1898—1900 aldaar vertoefde. Bauxieterts ligt in Suriname's schoot verborgen in millioenen tonnen en wel in de districten Cottica, Suriname, Marowynne en Para. Tijdens den tweeden wereldoorlog, toen de vraag naar dit metaal sterk toenam, heeft het land er flink van geprofiteerd.

Doch reeds in 1804 had de dichter F. S. Roos in zijn Rorachbergzang er van geprofeteerd, toen hij zong:
Wie weet of niet het geele goud
Uw aderen is toebetrouwd
Met keur van andre puikmetalen?
Wie weet wat nog uw schoot bevat, enz.

Moengo, het negerdorp.

En inderdaad bleek later Roracheuvel een vindplaats van bauiet!

Aan het Boschnegerdorp Moengo, aan de Boven-Cottica tusschen Suriname en Marowynne rivieren, 104 mijl (172 km.), 10 à 12 uur stoomens van Paramaribo, zal de dichter echter wel niet hebben gedacht. Dit toen vrijwel onbekende boschnegerdorp is in het oerwoud gelegen, 75 km. van den mond van de Commewijne, met welke de Cottica zich bij de plaats van het voormalig fort Somseldijk vereenigt. Op 23 September 1915 verkreeg Arthur Pay de eerste concessie voor de ontginning van bauxiet. Toen volgden er meer, die weldra door de Surinaamsche Bauxiet Maatschappij werden overgenomen. Deze op 19 December 1916 te Philadelphia opgerichte maatschappij was een dochtermaatschappij van de American Aluminium Company of America. De haar verleende concessies hadden een uitgestrektheid van 123054 h.a. en zij kreeg er 5000 h.a. in

eigendom bij. Daarop kwam een bauxiet-verordening en een verordening op de bauxietbelasting tot stand. Bij de in 1929 daarin aangebrachte veranderingen verleende het bestuur een concessie voor 60 jaren, terwijl de maatschappij daartegenover afstand deed van het recht op kosteloos gebruik van de telegrafische verbinding Paramaribo-Moengo, met overdracht van de installatie aan het land. De minimum-productie werd tot 150.000 ton per jaar opgevoerd, de verkoopprijs op f 12.50 per ton vastgesteld; voor haven- en rivieronderhoud zou de maatschappij 20 cent per netto registerton der zeeschepen betalen, die te haren behoeve Suriname bezoeken.

In het oerbosch op een heuvelland, waar onder een laag aarde en boomwortels groote bauxietlagen worden aangetroffen, heeft de S.B.M. een stadje aangelegd, Moengo, dat thans een wereldnaam geniet. Waar vroeger het onbekende negerdorpje had gelegen, verrees nu de stad Moengo. Aan den bouw van dit stadje werden miljoenen ten koste gelegd, voordat de exploitatie van het erts ter hand werd genomen. Men

scheepte bauxiet voor haven- en rivieronderhoud. De overeenkomst is van waarde tot 1988.

o

Moengo, de grootste bauxiet-fabriek ter wereld.

De fabriek op Moengo, die 3½ miljoen gekost heeft, beslaat een oppervlakte van 8000 M.² en is de grootste en meest moderne van dien aard ter wereld. Daar wascht en droogt men het erts. De installaties hebben een capaciteit van 300.000 ton per jaar.

De stichting van dit moderne stadje in het oerwoud is een sprookje van den nieuwen tijd. Duizenden vinden bij dit bedrijf werk. Het gouvernement trekt groote baten. En de Vereenigde Staten zijn gebaat met het aluminium, dat — vooral in oorlogstijd — zoo dringend noodig was.

Van 1930 tot 1936 bedroegen de ontvangsten aan verkochte bauxiet bijna 13½ miljoen gulden, de uitgaven beliepen ruim 10½ miljoen; aan winst boekte men

daarvoor klaar waren, was het gevaar al geweken. Men ging toen nochtans voort met de productie in eigen land. Als gevolg daarvan daalde de Surinaamsche productie, zoodat die dit jaar (1945) nog slechts rond 50.000 ton per maand draagt.

In 1941 vestigde zich ook de Billiton Maatschappij in Suriname om te Paramaribo aan de Para, de ontginning ter hand te nemen.

FRED OUDSCHANS DENTZ.

Electorale opwinding

op Curaçao

Op 5 November zullen de nieuwe Staten van het gebiedsdeel Curaçao worden gekozen. Dat wil zeggen: tien van de vijftien leden worden gekozen; de overige vijf worden door den Gouverneur benoemd. Dit benoemingsrecht berustend bij den Gouverneur is den Curaçaoenaars een doorn in het oog en het strookt huns inziens niet met de plannen om aan de gebiedsdeelen verregaand zelfbestuur te verlenen. Ook in Suriname, waar de Gouverneur een zelfde benoemingsrecht heeft, openbaart zich steeds krachtiger tegenstand daartegen. Een begrijpelijk verschijnsel overigens. De „balanceerende” functie van den Gouverneur ten aanzien van de samenstelling der volksvertegenwoordiging moge in een kolonie op haar plaats geweest zijn, in een gebiedsdeel is zij dit al minder. Voor een zelfbesturend deel des Rijks lijkt zij een weinig passende en zeker onpopulaire figuur.

Doch, hoe dit ook zij, Curaçao gaat zijn nieuwe Staten kiezen en reeds sedert maanden heerscht een groote politieke bedrijvigheid, zoowel op het hoofdeiland als op Aruba (Bonaire en de Bovenwinden, die elk één afgevaardigde zenden naar Willemstads „Stadhuis” zijn rustiger van aard). Groote bedrijvigheid..... ondanks het dwaze, en met het komende zelfbestuur nauwelijks strokende feit, dat slechts ongeveer twee procent der totale bevolking kiesgerechtigd is. Van vrouwenkiesrecht (actief noch passief) is niet eens sprake.

o

Het thans nog in functie zijnde Statencollege mag zich niet in den volksgunst verheugen. Het mag Thijl Uylenspiegel nazeggen het daar naar gemaakt te hebben. De openbare debatten gingen verloren in klein getuttel en gekrakeel en wat tenslotte besloten werd was grotendeels bekosttoofd in de besloten afdelingsvergaderingen. Aan het slot van deze zittingsperiode heeft het verval zich zeer duidelijk gedemonstreerd. Nog vóór Japan gevallen was, stemden de heeren maar eventjes het gansche defensiehoofdstuk af.

Vele andere posten en postjes werden, kennelijk meer uit hoofde van balsturigheid dan op aanvaardbaar argument afgestemd. Het dagblad Amique di Curaçao betitelde deze houding met: „het conflict tusschen de Staten en den Gouverneur.” Anderen ontkenden dat van zulk een dit geval gewaagd mocht worden. Hoe het ook zij: de Gouverneur hanteerde zijn recht de niet-gemutileerde begroeting aan den Kroon ter goedkeuring

Gesicht op het fort Zeelandia te Paramaribo.

begon met de ontginning op 13 Februari 1922.

De rivier Cottica, waaraan Moengo ligt, is bevaarbaar voor zeeschepen met een diepgang van 16 voet; de diepte der rivier wisselt van 8 tot 13½ meter.

Men schat de hoeveelheid erts in den Moengoheuvel op 16 miljoen ton. Dit cijfer kan gevoegd worden bij dat van het erts der verdere concessies, dat zich tot de Marowijne uitstrekt (naar schatting 40 à 50 miljoen ton), hetgeen tezamen een exploitatie gedurende meer dan een eeuw in het vooruitzicht stelt! Dan komen nog de ontzaglijke voorraden in het Nassaugebergte, de Rorac-concessie en de terreinen aan de Para.

Dit tweede bedrijf aan de Para is op Onoribo reeds aangevangen op gronden, van particulieren gekocht. De S.B.M. heeft zich verbonden daaruit gedurende een reeks van jaren ten minste 25000 ton erts per jaar te verschepen en deze productie tot 37.500 ton op te voeren. Er zal 12½ cent per ton bauxietbelasting betaald worden en 10 cent per ton ver-

in die jaren ruim 2½ miljoen gulden. Het volgestorte kapitaal van de S.B.M. bedraagt 100 miljoen. Suriname genoot in de jaren 1930—1936 aan inkomsten uit deze maatschappij (belasting, royalties, huishuur, concessiegeld enz.) één en een kwart miljoen gulden. Het aantal verscheepte tonnen bauxiet steeg van 13.044 ton in 1922 tot 392.329 ton in 1937, waarvan de uitvoerwaarde bijna 2 miljoen bedroeg.

In 1939 werd 511.619 ton bauxiet voortgebracht. De Surinaamsche schatkist ontving daarvan een bate van f 645.000.

De uitvoer van bauxiet nam van 1939 tot 1943 van 504.062 ton respectievelijk toe tot 615.434, 1.093.764, 1.227.512, 1.662.766 ton, om daarna te dalen tot 644.058 ton.

De bauxietproductie is de voornaamste deviezenbron voor het geweest geweest. De terugval was te wijten aan den duikbootenoorlog der Duitschers in de Caribische Zee. Deze bedreigde den aanvoer over zee. De Amerikanen begonnen toen in eigen land, in Arkansas, „low-grade” bauxiet te verwerken. Toen de fabrieken

voor te leggen en..... de voorzitter en vice-voorzitter van de Staten, de heeren John H. Sprockel en Alfred Senior (ongetwijfeld bekwame leden) boden hun ontslag aan. Aldus zijn de laatste dagen van het volksvertegenwoordigend college nauwelijks briljant te noemen.

Hoe gering de populariteit van dit Staten College is, blijkt duidelijk uit de kandidatenlijst, waarmede de roomsch-katholieke partij voor den dag is gekomen. Slechts drie van de thans voor deze partij zittende heeren komen daarop voor. De rest zijn nomines novi. Dit heeft ook een andere oorzaak. Door allerlei omstandigheden, die thans niet behoeven te worden opgehaald, was het bij de vorige verkiezingen alléén de roomsch-katholieke partij die kandidaten stelde. (Althans op het eiland Curaçao; op Aruba bracht de concurrentie van een aldaar bekend volkstype haar een gevoelige nederlaag toe). Thans zijn twee nieuwe partijen in het krijt getreden: een protestantsch-christelijke en een zich „democratisch” noemende. Vooral de Democratische Partij (die voor den goeden verstaander niet uit louter democratisch-geaarde elementen lijkt te bestaan) laat zich gelden. Zij heeft een, voor Curaçao, zeer groot aantal leden. Zij heeft een blad uitgegeven dat, los verkocht, een voor Curaçao ongekend hooge oplage heeft; zij houdt druk bezochte vergaderingen en zij vereenigt groepeerings en elementen in zich, die er op wijzen dat de katholieken een zwaren dobber zullen hebben. Curaçao is voor negentig percent katholiek. In de Democratische Partij hebben ook katholieken een plaats gevonden. Bovendien is het protestantsche element er in vertegenwoordigd en tenslotte kan zij staat maken op den steun van verre-

weg het grootste gedeelte van de talrijke Surinaamsche bevolkingsgroep. De voorzitter van de, schier alle Surinamers omvattende, zeer actieve Vereeniging „Justitia, Pietas, Fides” behoort tot de kandidaten der Democratische Partij, op welker lijst vrijwel alle elementen der Curaçaosche bevolking vereenigd zijn: Katholiek, Protestant, Jood, Europeeër, blanke Curaçaoanen, gekleurde Curaçaoanen en Surinamers. De katholieke lijst bevat — op één Europeeër na — niet dan niet-blanke Curaçaoenaars; de Protestantsche Partij heeft alleen Europeesche kandidaten.

Op Aruba zal de strijd alleen gaan tusschen de Katholieke Partij en die van het bekende volkstype, dat bij de laatste verkiezingen zulk een éclatant succes behaalde. Twee andere lijsten werden daar door een uiterst onsmakelijke en politiek immoreele truc van voornoemd volkstype geëlimineerd. Bonaire zal nauwelijks strijd te zien geven. En de Bovenwinden stellen sinds jaar en dag één kandidaat, die dan automatisch verkozen wordt verklaard.

De felle verkiezingsstrijd die thans woedt, heeft, buiten de enge begrenzing van het gebiedsdeel Curaçao, weinig belang. Rijksproblemen zijn er niet, persoonlijke en plaatselijke belangen zijn er wél mee gemoeid. Ongetwijfeld mag men het optreden van de Democratische Partij wél zien als oppositioneële houding tegen den huidige, internen gang van zaken. Het bekende oppositie-blaadje „Curaçao” is nauw met deze partij verbonden. Terecht ziet men derhalve in Curaçao met spanning den uitslag der verkiezingen tegemoet. Buiten Curaçao zou belangstelling nauwelijks gerechtvaardigd kunnen heeten.

Eén belangwekkende conclusie kunnen wij thans reeds, ongeacht den uitslag der verkiezingen, trekken: ook in West Indië gaat zich een evolutie voltrèkken, die in den geest en den aard van dezen tijd ligt. De laatste resten van de koloniale atmosfeer vervliegen op den passaat. Het Atlantic Charter en de bekende uitspraak van de Kroon in December 1942, hebben diepen weerklink gevonden óók in de harten en de geesten van de menschen in de West. MACAMBA.

Rechtzetting. In onze bijdrage in het tweede nummer van dit blad noemden wij de raffinaderij van de Standard Oil of New Jersey op Aruba: „Eagle”. Dit moet zijn „Lago”.

Personalia en feiten

Oud-minister Ch. J. I. M. Welter heeft, naar wij vernemen, het hem aangeboden voorzitterschap van het hoofdbestuur der Vereeniging „Oost en West”, gevestigd in Den Haag, aanvaard. Hij volgt den heer P. J. Gerke op, die thans als directeur van het Departement van Financiën in Nederlandsch-Indië onderweg is naar zijn nieuwe standplaats.

Als algemeen secretaris van het Indisch (Koloniaal) Instituut te Amsterdam, is de heer Gerke vervangen door den heer Mr. A. A. Aberson, lange jaren advocaat op Java en vervolgens idem in Deli.

Deze grijnzend witte zuilenrij markeert het imposante gebouw van de Javasche Bank in Batavia's benedenstad.

Bij den dood van Johan van der Steur

Een werk dat tot symbool is geworden
van zelfverloochening en menschenmin

Een kort dagbladbericht maakte in de afgelopen week melding van het overlijden op 16 September j.l. van „Pa” van der Steur, een der nobelste figuren die in het Indische openbare leven der laatste halve eeuw is opgetreden. Hij overleed op zijn stichting te Magalang, „Oranje-Nassau-Oord”; zes dagen vóór zijn verscheiden had hij kunnen terugzien op drie-en-vijftig jaren van zijn zegenrijken arbeid. Op 10 September 1942 was, het namelijk vijftig jaar geleden dat hij zich als directeur van het gesticht „Oranje-Nassau” voor het eerst het lot van verwaarloosde Indo-Europeesche kinderen aantrok door hen te huisvesten, op te voeden en op te leiden tot bruikbare menschen in de maatschappij. In den loop der jaren redde hij vele duizenden kinderen van een onvermijdelijken ondergang als paupers in den kampong. Als bekwame en nijvere werkers en werkers in tal van bedrijven genoten de „Steurtsjes” in de Indische samenleving een voortreffelijken naam. Waar hun plaats ook was, nooit vergaten zij den man, die hun redder in den nood was. „Pa van der Steur” leefde in aller harten voort en nu hij voor goed is heengegaan, zal de herinnering aan dezen prachtige Franciscaanschen mensch ook levendig blijven bij allen, die hem hebben gekend en die zijn door God gezegend werk van jaar tot jaar hebben gevolgd.

Wel staat het edele levenswerk van dezen zachtmoedigen man in schrille tegenstelling tot het geweld en de gewelddenaren, die in de afgelopen jaren de wereld hebben gemaakt tot een oord der verschrikking en die den mensch hebben ontwricht in zijn innerlijkste roerselen en in zijn hoogste idealen. De laatste jaren van zijn leven, onder de satanische macht der Japansche bezetters, moeten voor dezen onbaatzuchtigen en vromen helper der menschheid wel schier ondra-

gelijk zwaar zijn geweest, hoe diep ook zijn geloof, hoe groot ook zijn overgave aan den Eeuwige was. Maar hoe moeilijk ook dit oorlogsweg te dragen zal zijn geweest, — hij wist ook hoe duizenden van zijn getrouwen in Holland werden gekweld en gemarteld —, het heeft dezen Godvruchtigen en onvermoeiden werker er niet toe kunnen brengen, hoe hoog ook reeds de last der jaren was, zijn handen af te trekken van het arme en verweesde Indische kind. Nog vijf honderd pupillen waren aan zijn zorgen toevertrouwd, meldt het korte bericht van zijn heengaan. In vroeger jaren bevolkten meer dan duizend kinderen de zalen en werkplaatsen van de Oranje-Nassau-stichting. De grijze helper Gods zal in deze laatste jaren, bedroefd maar vertrouwend, vaak hebben gestaan aan het graf van die heel zwakken en jeugdigen onder zijn kinderen, die de ontberingen van den wreeden oorlog niet aankonden.

Op 10 September 1892 ging van der Steur scheep naar Nederlandsch-Indië. Hij was een eenvoudig bakkertje in Haarlem, maar de zaak floreerde niet, hetgeen niet te verwonderen is wanneer er een baas is, die meer weggeeft dan hij laat betalen. Hij was nu eenmaal geboren om te geven, om weg te schenken, reeds heel jong en later steeds meer al het goed en heil dat hij uit God's handen mocht ontvangen. De groote Dr. H. Pierson won hem voor het werk der Middernachtzending; hij ging naar Harderwijk, naar het werfdepôt der kolonials. Daar werd de band met Indië gelegd. Op Java aangekomen, liet de Indische Legercommandant hem werken in de kazernes van Magelang, maar op een goeden dag bracht men hem een paar verwaarloosde Indo-kindertjes, die door hun Europeeschen vader en inlandsche moeder waren verlaten en hij voelde het als een roeping zich het lot van deze kinderen aan

te trekken. Hij nam ze liefderijk op en er kwamen er steeds meer in zijn huus. Zijn salaris als Evangelist ging er schoon aan op.

Zijn zegenrijke arbeid had intusschen de aandacht getrokken. Giften vloeiden toe uit steeds meer kringen in Indië en Nederland. De overgave, de liefde, waarmee hij werkte, bezielde ieder die met hem in aanraking kwam. Het gesticht Oranje-Nassau kreeg naam in geheel Indië en ver daarbuiten.

Hoe vaak hebben wij daar „Pa” bezig gezien te midden van zijn vele honderden pupillen! Als een waarachtig vader was hij voor zijn kinderen, onuitputtelijk in werkkraft, in liefde en in Godsgeloof. Zijn vrouw, uit Holland gekomen, nam later de meisjes voor haar rekening. Duizenden meisjes en jongens, vrouwen en mannen in Indië, danken hun positie aan „Pa”, die hen allen in hart en hoofd bleef omdragen, want nooit vergat hij hun een Kerstgave te zenden, waar zij zich ook in den wijden Archipel bevonden. Zij, die als paupers in den kampong zouden zijn ondergegaan, werden voortreffelijke vakmensen, timmerlieden, kleermakers, technici, bij de K. P. M. of bij de genie, terwijl de meisjes verpleegster werden of onderwijzeres of winkelmeisje of gouvernante. De schipbreukelingen der levenszee vonden steeds een veilige haven. Johan van der Steur rustte niet vóór dit doel was bereikt.

Wie zijn plaats zal innemen, valt op dit oogenblik niet te zeggen; zijn lieve en dappere vrouw stierf reeds in 1936. Maar dat zijn prachtig, zegenrijk werk moet worden voortgezet, is zeker.

„Zoek steeds het hoogere”, was zijn vaderlijke raad aan zijn kinderen, die Oranje-Nassau-Oord verlieten.

Hij heeft zelf altijd het hoogere gezocht.

Nu heeft hij het Hoogste gevonden.

De „Oranje”, een van de meest luxueuze schepen der Nederlandsche vloot, in deze oorlogsjaren omgebouwd tot hospitaalschip. Duizenden geallieerde soldaten hebben aan boord van dit vaartuig een uitstekende behandeling genoten en op hun terugreis naar hun vaderland. Onlangs bracht het schip nog honderden gewonde Australiërs terug naar het land. En allen waren opgetogen over de toegewijde zorgen, die zij van Nederlandsche zijde hadden genoten.

De Bataks

(Vervolg.)

De huwelijkstraditie der Bataks kent o.a. ook het volgende ander voorschrift. Een jongeman mag niet trouwen met een meisje van zijn eigen „stam”. Het woord „stam” gebruiken we hier in een andere beteekenis dan boven.

Het geheele Bataksche volk is verdeeld in een aantal van deze stammen. Zoo vindt men er bij de Karo-Bataks vijf, bij de Tobanezen een grooter aantal, enz. De Bataks, die tot eenzelfde stam behooren, kunnen in geheel verschillende deelen van het land wonen. In eenzelfde dorpje wonen leden van verschillende stammen. Alle leden van één stam acht men nu te zijn de nakomelingen volgens de mannelijke lijn van één stamvader. Wie dus een huwelijk zou sluiten binnen de eigen stam, zou volgens het Bataksche huwelijksrecht bloedschande plegen.

Allen die tot één stam behoren, voeren dus denzelfden stamnaam. Iedere jongen of meisje wordt reeds vroeg nauwkeurig omtrent de afstamming ingelicht. Dit is begrijpelijk, want de jongen moet weten, onder wie hij zijn toekomstige echtgenoot wel en niet mag zoeken.

Het hierboven geschetste verwantschapsstelsel, waarbij de vrouw geheel met haar stam breekt — zij wordt immers verkocht aan de stam van den man — en waarbij de kinderen tot den stam van den vader behoren, duidt men aan met de term: patriarchaat. In een der volgende artikelen zullen we met een vorm van verwantschap kennis maken volgens de vrouwelijke lijn, bij de Minangkabauers, die ten Zuiden van de Bataks in de residentie Sumatra's Westkust, wonen.

De Bataksche maatschappij kent niet die scherpe tegenstellingen tusschen arm en rijk, als onze samenleving. Zeker heeft men er meergegoeden, maar pauperisme op groote schaal komt bij deze landbouwende bevolking niet voor. Vooral is van verschillende standen nauwelijks te spreken in de Karo-landen. De slavernij heeft nooit groote afmetingen aangenomen. In de Timoerlanden, ten Oosten van het groote meer gelegen, ziet men nog meer op de afstammelingen van vroegere slaven. En deze voelen zelf den afstand nog heel sterk. Zoo sterk, dat zelfs iemand, die er in geslaagd is een hoogere sport van de maatschappelijke ladder te beklimmen, zijn afstamming steeds indachtig blijft en dit duidelijk laat merken in den omgang met lieden van hoogere afstamming.

In 1876 is de slavernij in Tapanoei formeel afgeschaft, maar in werkelijkheid zijn de laatste sporen pas eenige decennia geleden verdwenen.

Hoe bouwt dit volk zijn huizen? Beter zouden we kunnen vragen, hoe bouwde dit volk zijn huizen, want helaas gaat de inheemsche bouwstijl langs de wegen en in de groote plaatsen meer en meer verloren. Het Gouvernement bevordert het bouwen in de nationale bouwstijl, waarbij evenwel aan moderne gezondheids-eischen moet worden voldaan.

Het oude Bataksche huis, zooals men ze gelukkig nog vele aantreft, getuigt van een beslist kunstzinnigen aanleg. Wel mag men deze kunst niet op gelijke hoogte stellen met die der Minangka-

bauers, maar er zijn voorbeelden van Bataksche bouwkunst, die een grootere belangstelling alleszins wettigen. Zoo o.a. het stamhuis der Sitoemorangs, het roemah parsantian van Lontoeng op Samosir. Het moet ongeveer 200 jaar geleden zijn gebouwd, maar is zoo hecht, dat het bij goed onderhoud nog eeuwen intact zal blijven.

Een Bataksch huis staat op zware palen, de vloer ligt twee meter boven den grond, de ruimte onder de vloer diende vroeger voor stalling van vee. Een trap leidt onder het huis naar een deurlijk in de vloer of naar een bordesje. Raamopeningen in zoo'n huis voor 8 à 10 gezinnen, zijn zeer klein, waarom men met recht van „vogeldeurtjes” spreekt. Veel licht komt dus niet naar binnen en frisch is het er niet als de huismoeders bezig zijn hun potje te koken op een der stookplaatsen, vier tot zes in geheel.

De noklijn is sierlijk zadelvormig gebogen, doet dus in dit opzicht sterk aan het Minangkabausche huis denken. De spits toelopende hooge voorgevel is van kunstig houtsnijwerk voorzien, niet alleen de zware stijlen, maar ook de stevige deelen, die den voorwand vormen. Het stijl oplopende dak is met idjoek (vezelstof van de arènpalm) bedekt, de oplopende voor- en achtertoppen van de nok, bevinden zich bij de groote huizen ongeveer 12 meter boven den grond. De woning van den eenvoudigen man is natuurlijk van veel geringere afmetingen, vooral als ze maar voor enkele gezinnen dient.

Het weinige huisraad is van bamboe of rotan. Stoelen vindt men slechts als de Westersche beschaving is doorgedrongen. Men zit heel gezellig op een mat op den grond, gehurkt, als men eet of visite ontvangt. Bedden, tafels, kasten zijn onbekend.

De Batak eet zonder lepel of vork, eenvoudig met de vingers van de rechterhand, iets waarbij wij schromelijk knoeien, als we het trachten na te doen, maar dat hij er op een nette manier afbrengt. Als bord wordt een pisangblad gebruikt, soms een paar stukjes op elkaar voor de stevigheid.

Het hoofdvoedsel is, evenals in de geheele Archipel, behalve in het Oosten, de rijst. Hierbij wat groente en een stukje visch en alleen bij feestmaaltijden kip of vleesch van varken, rund of karbouw. Een bijzonder groote lekkernij is hondenvleesch. Het is geen verheffend gezicht de armzalige kamponggladdakkers ter hondemarkt te zien voeren. Vanzelfsprekend komt het nuttigen van hond- en varkensvleesch niet voor bij de Moham-medaansche Bataks in Mandailing.

Kikkers, larven en larongs, de gevleugelde vorm van de termiet, worden ook niet versmaad, en beteekenen een niet onbelangrijke aanvulling van de eiwitvoeding. Mais en zoete aardappelen treft men ook hier, evenals op Java aan. Sinds 1912 leggen de Karo-Bataks, gestimuleerd door Europeesche voorlichting en hulp, zich met groot succes op de teelt van den gewonen aardappel toe, niet alleen voor eigen gebruik, maar vooral voor den uitvoer. In het laatst van 1914 werden ± 4000 pikol aardappelen per maand uitgevoerd, hetgeen zeker een f 16.000 per maand onder de bevolking bracht.

De Bataks, die eerst zeer gereserveerd tegenover deze Europeesche bemoeienis stonden, werden weldra bekeerd, omdat zij hun belang inzagen. Voorzeker een mooi voorbeeld van bevordering der welvaart.

Als de Europeesche beschaving onder een primitief volk doordringt, verdwijnt op den duur de nationale dracht in de verkeerscentra, vooral voor het gebruik buitenshuis. Zoo ook bij den Batak.

Thuis draagt hij nog de zelf geweven sarong, gekleurd met inheemsche verfstoffen. Hierbij blijft dan het bovenlichaam onbedekt bij den man, de vrouw trekt meest de sarong hoog onder de oksels op als ze het huis verlaat. Sombere donkere kleuren komen veel voor, vooral voor de vrouw in feestdos. De Karoneesche draagt dan een breed uitgevouwen hoofdoek.

Onder de nationale kledingstukken moet ook de schouderdoek genoemd worden. Hierin bergt de vrouw de producten, die ze op de passar wil verkopen. Kinderen tot 8 jaar kennen geen kledingperikelen; ze loopen geheel naakt.

Ontmoet men de Bataksche jeugd buiten haar geboorteland, dan is van nationale kleding niets meer te bespeuren. Een Javaan is trotsch op zijn nationale dracht en draagt ze vaak als hij met Europeanen verkeert, de Bataksche jongeman draagt dan een lange witte broek en toetoeptjas (uniformjasje met gesloten, staande boord), het meisje een Europeesche jurk.

In het land zelf ziet men steeds meer de bevolking half Europeesch, half nationaal gekleed, dus b.v. sarong met toetoeptjas, een minder fraaie combinatie, die men ook veel bij Javanen en Soendanezen aantreft.

En nu ten laatste, de toekomst van het Bataksche volk. Er zit spirit in de jeugd. De jongeren doen in geestelijke vermogens niet onder voor andere Indonesische volkeren. De resultaten, die ze bereiken op landbouwscholen, kweekscholen en op de hoogeschoolen op Java, mogen er zijn.

Overbekend is, dat men tot in de meest afgelegen dorpjes van de Bataklanden het schaakspel ziet beoefenen. Het wijkt wel een weinig af van het gewone spel, maar dit is onbeteekenend. Op elke belangrijke schaakwedstrijd in Indië treft men dan ook zeer sterke Bataksche spelers aan, die zich met goede Europeesche schakers kunnen meten.

Mijn overtuiging is, dat het Bataksche ras in de toekomstige Indonesische maatschappij een belangrijke plaats zal bekleeden.

Een goede raad

aan onze Lezers

Lezers, onze papiertoewijzing is beperkt en de vraag naar „Het Indisch Nieuws“ is groot

Zoo gij zeker wilt zijn, ieder nummer van „Het Indisch Nieuws“ te ontvangen

abonneert U!

Doch zelfs hiermede doet U goed, spoed te betrachten

LUISTERT men naar U?

Luistert men geboeid naar U, of gaan Uw woorden over de menschen heen? U moet iederen dag anderen door Uw woord overtuigen. Dat geldt voor den zakenman, den ambtenaar en den verkooper even sterk als voor den redenaar. U verwerft meer levensgeluk wanneer U de menschen beter door Uw woorden kunt overtuigen. Dus moet U beter leeren spreken. Uw woord wordt

krachtiger, wanneer Uw persoonlijkheid sterker wordt en U logischer gaat denken. Dalmeijer's cursus „Vrij spreken en logisch denken“, die U per post wordt toegezonden, versterkt Uw persoonlijkheid, richt Uw denken en maakt een overtuigend spreker van U. Meer dan 30 jaar ervaring is Uw garantie. Uw eerste stap moet zijn direct onderstaanden Bon in te vullen.

Cursist 104075 schrijft: „Door ziekte werd ik plotseling voor het feit geplaatst een toespraak te houden. Dankzij Uw cursus was mijn succes volledig en dat in de trouwzaal van een stad met meer dan 100.000 inwoners. Mijn optreden dwong, volgens het oordeel van mijn collega's, bewondering af“.

BON

(langs deze lijn afsnijpen a.u.b.)
Zendt mij kosteloos Uw uitgebreide brochure over:
„Vrij spreken en logisch denken“.

NAAM: .....

STRAAT: ..... No. ....

PLAATS: .....

(invullen in DRUKletters a.u.b.)

Na invulling opzenden met 15 ct. aan postzegels aan DALMEIJER'S CURSUSSEN, Afk. HIN 245, Koninginnew. 182, A'dam-Z. U kunt ook per brief schrijven, als U dit blad niet wilt beschadigen.

... en nu nog
ons kopje

ECHTE

NIEMEIJERS

koffie en thee!

SEMPER AVANTI

DRUKKERIJ n.v.

Loosduinscheweg 507

Den Haag

Telefoon 331177

*

Drukkers van
DE INDISCHMAN

tot 1940

THANS

DRUKKERS

VAN DIT BLAD

Abonnementen

op dit blad

kunnen worden voldaan op

postrekening

8 5 3 6 9

n.v. „Het Indisch Nieuws“
's-Gravenhage

Voor Inkoop en Verkoop
ook voor Indische Sieraden
bij

W. KRAMER

Juwelier

Kalverstraat 120
AMSTERDAM
Telefoon 30945

U gaat naar Indië?

Dan een
Wereld-Ongevallen-Polis
van „De Zeven Provinciën”

Ongeacht waar U zich ter wereld bevindt, of U reist per **SCHIP**
of per **VLIEGTUIG**, „De Zeven Provinciën Wereldpolis” is steeds
geldig, met inbegrip van het Molestisico.

UW MAKELAAR VERSCHAFT U GAARNE INLICHTINGEN

Assurantie - Maatschappij

„De Zeven
Provinciën” n.v.

Javastraat 1a
's-Gravenhage

Rotterdamsche Bankvereniging

BETAAL en ONTVANG
door middel van ons
BANKGIRO

HÈT
Verrekeningsstelsel zonder Bankpapier
Snel, Modern en Goedkoop

Vraag inlichtingen bij één onzer 150 kantoren

W. J. Innemee & Zonen n.v.

Begravenis
Transport
Crematie

Den Haag Denneweg 71-73 Telefoon 115940*

Haarlem, Kinderhuisvest 29-33, Telefoon 10441

Gebr. Koch

ANNO 1850

DEN HAAG ROTTERDAM

Schilderijen

19e EEUWSCHE EN HEDENDAAGSCHE KUNST

Bij de administratie van dit blad kunnen
geplaatst worden:

een Juffrouw

met eenige kantoorervaring en

een jongste Kantoorbediende

Sollicitaties, uitsluitend schriftelijk aan de adm.
van dit blad Vondelstraat 125, Den Haag.